

UDK 94(497.5)“1295/1326”(093.4)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. 8. 2010.

Prihvaćeno: 15. 4. 2011.

Oporuke, oporučitelji i primatelji oporučnih legata u Dubrovniku s kraja trinaestoga i u prvoj polovici četrnaestoga stoljeća

Gordan Ravančić
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
Zagreb
Hrvatska
e-mail: gordan@isp.hr

Autor analizira uzorak od stotinjak dubrovačkih oporuka s kraja 13. i prve polovice 14. stoljeća te ukazuje na mogućnosti korištenja kvantitativnih metoda u proučavanju ove vrste privatno-pravnih dokumenata. U sklopu tih analiza pokušava se ukazati i na neke gospodarske i druge društvene procese unutar društvene zajednice, kao i na mijene glede mentalnih sklopova i poimanja svijeta onovremenih ljudi koje se zrcale kroz sačuvane oporuke.

Ključne riječi: oporuke, Dubrovnik, društvena povijest, srednjovjekovlje

Svijet srednjovjekovnih ljudi velikim je dijelom bio određen njihovim društvenim statusom koji je opet velikim dijelom ovisio o njihovu podrijetlu. Viši položaj unutar takve društvene ljestvice osiguravao je sigurniji život, bolju materijalnu situiranost, često bolje obrazovanje, a time i veće šanse da ime i položaj pojedinca ostanu zabilježeni u danas sačuvanim povijesnim vrelima. Stoga su pisani tragovi, tj. povijesna vrela o životima običnih malih ljudi, ako govorimo o srednjovjekovlju, u osnovi vrlo rijetki. S druge strane, obični mali ljudi čine proporcionalnu većinu društvene zajednice te svaki sačuvani trag o njihovim aktivnostima povjesničaru treba predstavljati pravu dragocjenost jer se time rekonstruiranoj slici prošle stvarnosti “udiše dah života” prošlih vremena.

Promatrane kroz takvu prizmu oporuke srednjovjekovnih ljudi predstavljaju vrlo važan izvor za rekonstrukciju onovremenih društvenih odnosa, rodbinskih veza,

duhovnosti, pobožnosti i u krajnjoj liniji mentaliteta srednjovjekovnoga čovjeka.¹ Naime, iako su srednjovjekovne oporuke svojom formom uvelike bile šablونizirane pravilima onovremenih bilježničkih ureda, tj. notarijata, iz njih se često mogu iščitati osobnost i duhovnost oporučitelja kao i njihove sklonosti, a ponekad i tragovi njihovih poslovnih aktivnosti.²

Razvoj oporučnoga zapisa, kao pisane forme raspolaganja dobrima u slučaju smrti, može se na istočnoj jadranskoj obali kontinuirano pratiti od druge polovice 12. stoljeća iako postoje i raniji sporadični primjeri iz Zadra u 10. i 11. stoljeću.³ Čitav proces nastanka oporučnih zapisa u uskoj je svezi s onovremenim društvenim i gospodarskim procesima, a prije svega bio je izraz društvene potrebe unutar zajednica u kojima je s krajem 12. i početkom 13. stoljeća došlo do pojačanoga gospodarskog i društvenog rasta. Jednako tako, ta društvena potreba za zapisivanjem odrazila se i na osnutak i razvoj pisarskih službi, tj. komunalnih kancelarija, što se na dubrovačkomu području može pratiti od 70-ih godina 13. stoljeća.⁴ Kao što je gore naznačeno, oporučni zapisi na našoj obali javljaju se i prije 13. stoljeća, a pravila i načini kako su te oporuke pisane pozivali su se na različite tradicije – rimsku, bizantsku, langobardsku i slavensku – no najvećim dijelom ipak su poč-

¹ Uz oporuke vrijedan izvor za proučavanje života malih ljudi su i kazneni spisi. No oni, “nažalost”, omogućavaju uvid u samo jedan vid onovremenoga svakodnevnog života — onaj koji je bio u svezi ili je prethodio neke kaznenom djelu. O tome detaljnije vidjeti: Eva Österberg i Dag Lindström, *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*, (Uppsala: Almqvist & Wiksell International, 1988.), passim; Zdenka Janeković Römer i Nella Lonza, “Dubrovački “Liber de mefelicis” iz 1312.-1313. godine”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest FFZg* 25 (1992.): 173. – 228.; Gordan Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, 2001.); Nella Lonza, “Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: izvorne cjeline i arhivsko stanje”, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003.): 45 - 74.

² Općenito o srednjovjekovnim oporukama vidjeti npr.: Milan Šufflay, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*, (Zagreb: Darko Sagrak, 2000.), 127 – 128.; Marie-Therese Lorein, “Testament” u: *Encyclopedia of Middle Ages*, sv. 2, ur. André Vauchez, Richard Barrie Dobson, Adrian Walford i Michael Lapidge, (Cambridge – Chicago: James Clark & Co., 2000.), 1418 – 1419.; Gordan Ravančić, “Oporuka” u: *Leksikon Marina Držića*, ur. Slobodan P. Novak, Milivoj Tatarin, Mirjana Mataija i Leo Rafolt, (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleža, 2008.), 559 – 561.; Zoran Ladić, “Oporučni legati *pro anima i ad pias causas* u europskoj historiografiji. Usporedba s oporukama dalmatinskih komuna” *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 17 (1999.): 17.; Zoran Ladić, “Legati kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporučitelja kao izvor za proučavanje nekih oblika svakodnevnog života i materijalne kulture”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 21 (2003.): 1 – 28.; Zdenka Janeković Römer, “Na razmeđu ovog i onog svijeta. Prožimanje pojavnog i transcendentnog u dubrovačkim oporukama kasnoga srednjeg vijeka” *Otium* 2 (1994.): 3 - 15.

³ Šufflay, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina*, 125. – 127.; Marijan Sivrić, *Oporuke kancelarije stonskoga kneza. Od sredine 15. stoljeća do 1808. godine*, (Dubrovnik: Državni arhiv Dubrovnik, 2002.), 46 - 48.

⁴ O razvoju kancelarija i notarijata na dubrovačkom području vidjeti npr.: Gregor Čremošnik, “Kancelarijski i notarski spisi (1278. - 1301.)” u: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost*, serija 3 sv. 1, (Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1932.); Isti, “Dubrovačka kancelarija do godine 1300. i najstarije knjige Dubrovačkog arhiva”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* 39, (1927.); Sivrić, *Oporuke*, 26 - 31.

vali na usmenome iskazu svjedoka.⁵ Shodno tome, srednjovjekovlje je poznavalo više vrsta oporuka, a dominirale su one usmeno izrečene pred svjedocima (*testamentum allographum*) te kasnije zapisane u bilježničkoj kancelariji i one pisane vlastoručno (*testamentum hollographum*).⁶ No, ono što je zanimljivo primijetiti jest da upravo na razmeđu 13. i 14. stoljeća dolazi do prevladavanja bilježničke / notarske oporuke, što je istovremeno označilo i određeni procvat bilježničkih ureda / notarijata na istočnoj jadranskoj obali.⁷

Na dubrovačkomu području u srednjemu vijeku oporuka je uglavnom zamjenjivala proces ostavinske rasprave,⁸ a pitanje ostavinskoga prava bilo je regulirano i gradskim Statutom.⁹ Tako Statut jasno propisuje načine na koji su srednjovjekovni Dubrovčani morali sastaviti oporuku da bi ona imala punu pravnu valjanost, iz čega se vidi da je dominantni oblik oporučivanja bila usmena izjava pred najmanje dvojicom svjedoka, koja bi se potom pred gradskim sucima i notarom zapisivala.¹⁰ Čitav postupak prijavljivanja i zapisivanja oporuke, koja je nakon toga predavana izvršiteljima (*epitropima*), morao se obaviti unutar trideset dana od oporučiteljeve smrti.¹¹ No, bez obzira na relativno detaljnu pravnu regulaciju oporučnoga nasljeđivanja uvijek je moglo doći do “nesporazuma” među baštincima i izvršiteljima oporuke te je to vjerojatno razlog tolike brojnosti odredbi o nasljeđivanju u dubrovačkome Statutu.¹²

⁵ O tome detaljnije npr.: Šufflay, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina*, 126 - 127; Sivrić, *Oporuke*, 46.

⁶ Sivrić, *Oporuke*, 46. Unutar oporuka postojalo je više vrsta oporučnih legata, od onih za spas duše (*pro anima*), preko darivanja Crkve i crkvenih osoba, sređivanja zemaljskih računa i dugovanja, sve do darivanja pojedinih rođaka i prijatelja. U ovome radu analizirat ću samo neke od tih legata kao i osobe, tj. institucije koje su bile korisnici tih legata.

⁷ Šufflay, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina*, 127.

⁸ Sivrić, *Oporuke*, 49.

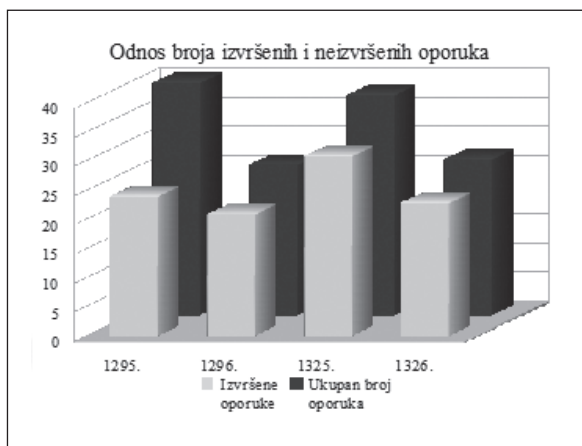
⁹ Velik broj odredbi graskoga statuta bavi se pitanjima oporučnoga nasljeđivanja. Vidjeti: *Statut grada Dubrovnika*, ur. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić, (Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2003.), knj. III., g. 41., 42., knj. IV., g. 17., 19., 21., 25., 28., 30. - 33., 47., 49., 59., 70., 72., 74.- 80., knj. V., g. 39., knj. VIII., g. 29., 33., 43., 94., 95.

¹⁰ *Statut grada Dubrovnika*, knj. III., g. 41. Ipak, kao što svjedoče same sačuvane oporuke, dio oporuka bio je pisan i vlastoručno te je potom verificiran pred svjedocima i gradskim sucima. (Npr. oporuka svećenika Rosina Balislave od 2. prosinca 1295. - *Spisi dubrovačke kancelarije — Zapisi notara Andrije Beneše 1295 - 1305*, sv. 4., ur. Josip Lučić, (Zagreb: HAZU, 1993.), 267 - 269. te oporuka svećenika Nikoferija iz Freja od 15. ožujka 1328. - *Testamenta de notaria*, 10-1, sv. 3, fol. 34).

¹¹ O tome jasno govori već citirana glava dubrovačkoga Statuta (III., 41.), a da se toga uistinu pridržavalo jasno svjedoči i već navedena oporuka svećenika Rosina Balislave iz 1295. godine gdje se u uvodnoj preambuli kaže: *Anno Domini millesimo CCLXXXV, indicione VIII, die XXVII^{mo} intrante mense madii. Coram nobili viro domino Marino Mauroceno comite Ragusii et juratis iudicibus Andrea Benisse, Vitale Bincole, Martolo Cereue, Laurencio de Mence et Iohinno Deudati, parentes dompni Rosini Balislaue presentaverunt testamentum dicti dompni Rosini infra terminum triginta dierum mortis sue secundum formam Statuti, petentes dictum testamentum roborari eo quod esset scriptum manu sua propria. Quod dominus comes et iudices supradicti cernentes eorum petitionem justam ordinaverunt dictum testamentum roborari per juratum notarium civitatis volentes esse dictum testamentum firmum et ratum cuius tenor talis est.* (Podcrtao G. R.).

¹² Osim gore navedenih statutarnih odredi (bilješka 9.) vidjeti: Sivrić, *Oporuke*, 49. - 51.

No, bez obzira na to da su pravne norme uvjetovale formule korištene u oporučnim zapisima, oporuka je bila izričaj oporučiteljeve volje te stoga i odraz njegove ili njezine osobnosti.¹³ Velik broj oporuka koje se danas čuvaju u dubrovačkome Državnom arhivu, iako je često korišten za različita istraživanja dubrovačke prošlosti, u osnovi nije do danas objavljen i pruža mogućnosti za različita istraživanja dubrovačke prošle zbilje.¹⁴ Cjelovita studija o toj izuzetno bogatoj i podacima raznolikoj građi još uvijek čeka svoga autora, a ovaj maleni prilog trebao bi biti tek naznaka mogućnosti nekih istraživanja i otkrivanja prošle stvarnosti srednjovjekovna Dubrovnika koje pruža ova prvorazredna građa.

U ovome radu pokušat ću naznačiti društvenu strukturu srednjovjekovnih dubrovačkih oporučitelja te neke od njihovih oporučnih legata imajući pri tome u vidu vremensko razdoblje u kojemu su te oporuke nastajale. Podaci koje sadrže ove oporuke s kraja 13. i iz prve polovice 14. stoljeća vrlo lijepo mogu, kroz određene kvantitativne analize, ukazati i na neke mijene u gospodarskim, društvenim i duhovnim sferama javnoga i privatnoga života onovremenoga Dubrovnika.¹⁵ Pri tome valja imati na umu da i sama distribucija legata, kao i malene mijene u toj distribuciji, mogu ukazivati na određene mijene u društvenome i gospodarskome tkivu onovremenoga Dubrovnika.¹⁶

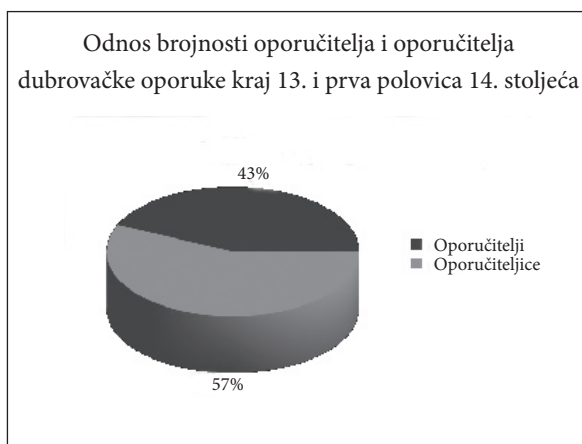
¹³ Philippe Ariés, *Western Attitudes toward Death. From the Middle Ages to the Present*, (Baltimore — London: Johns Hopkins University Press, 1974.), 63; Janeković Römer, *Na razmeđu*, 3; Ladić, *Oporučni legati*, 17.

¹⁴ O mogućnostima za raznolika povijesna istraživanja bazirana na oporučnim zapisima u komparaciji s dosignućima europske historiografije vidjeti npr: Ladić, *Oporučni legati*, passim.

¹⁵ U analizi su korištene oporuke iz godine 1295., 1296., a potom 1325. i 1326. Ukupan broj analiziranih oporuka je 132, tj. 41 (1295.), 26 (1296.), 38 (1325.) i 27 (1326.). Korištene oporuke iz 13. stoljeća objavio je Josip Lučić u: *Spisi dubrovačke kancelarije. Zapisi notara Andrije Beneše 1295-1305*, (Zagreb: HAZU, 1993.), dok su one iz 14. stoljeća još uvijek neobjavljene i čuvaju se u Državnom arhivu Dubrovnik (*Testamenta de notaria*, 10-1, sv. 3 — dalje TN, sv. 3).

¹⁶ Mijene u distribuciji oporučnih legata posebice je proučavao Samuel Kline Cohn Jr., *Death and Property in Siena, 1205 - 1800. Strategies for the Afterlife*, (Baltimore — London: Johns Hopkins

Broj sačuvanih oporuka za ovo razdoblje razmjerno je velik – posebice ako se uzme u obzir da većina ostalih dalmatinskih gradova notarsku građu za razdoblja prije polovice 14. stoljeća ima kontinuirano sačuvanu u manjem broju nego što je to slučaj u Dubrovniku.¹⁷ Upravo zbog svoje brojnosti, dubrovačka građa omogućava vrlo dobar uvid u svakodnevicu i duhovna stremljenja srednjovjekovnih ljudi na istočnoj jadranskoj obali. Oporuke, koje će već u 15. stoljeću odražavati svojevrzni *ars moriendi*,¹⁸ u razdoblju s kraja 13. i iz prve polovice 14. stoljeća prije svega odražavaju duhovnost svojih autora kroz raznolikost svojih legata. Uvjeti sastavljanja i poništenja oporuke, kao i dužnosti izvršitelja i sam oblik oporuke, bili su propisani općinskim zakonima.¹⁹ Istovremeno, sama distribucija izvršenja ovih oporuka, iako posredno, sasvim jasno govori i o učinkovitosti dubrovačke srednjovjekovne kancelarije i dubrovačke vlasti općenito. Kao što se iz priloženoga grafikona može vidjeti – redovito je znatno više od polovice zabilježenih oporuka bilo i izvršeno u predviđenim zakonskim rokovima.²⁰

University Press, 1988.), passim; Isti, *The Cult of Remembrance and the Black Death – Six Renaissance Cities in Central Italy*, (Baltimore – London: Johns Hopkins University Press, 1997.), passim.

¹⁷ Glede brojnosti sačuvane oporučne građe u dalmatinskim gradovima vidjeti npr.: Ladić, *Oporučni legati*, passim; Isti, *Legati kasnosrednjovjekovnih (...)*, passim. Broj sačuvanih oporuka u ovome razdoblju za Dubrovnik iznosi 909, od čega 214 oporuka potječu s kraja 13. stoljeća, a 695 iz prve polovice 14. stoljeća, pri čemu oko tristo oporuka datira iz “kobne” 1348. godine kada je Grad pohodila Crna smrt. Usporedbe radi valja navesti da sačuvanih zadarskih oporuka iz ovoga razdoblja ima oko 350 od kojih je tek manji broj objavljen (nekih 130-ak) u ediciji *Spisi zadarskih bilježnika*, sv. 1. - 3, ur. Mirko Zjačić i Jakov Stipišić, (Zagreb: JAZU: 1959.-1969.-1977.), passim, dok se ostale čuvaju u različitim fondovima Državnog arhiva Zadar. Za Trogir je broj sačuvanih oporuka još manji, a tek malen dio objavljen je u izdanju *Trogirski spomenici* sv. 1. - 2, ur. Miho Barada, (Zagreb: JAZU, 1948.-1951.).

¹⁸ O tome detaljnije: Janeković Römer, *Na razmeđu ovog i onog svijeta*, passim.

¹⁹ *Statut grada Dubrovnika*, knj. III., g. 41., 42.; knj. IV., g. 74., 75., 76.; knj. V., g. 39.; knj. VIII., g. 29., 33.

²⁰ Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10. - 1., sv. 2. i 3. Svezak 2. djelomično je objavio Josip Lučić u: *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 4., 255 - 351. Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 1295. (40/24), 1296. (26/21), 1325. (38/31), 1326. (27/23).

Iako dosadašnja istraživanja oporuka srednjovjekovnih stanovnika dalmatinskih komuna pokazuju da su muškarci bili oni koji su činili većinski dio oporučitelja, čini se da dubrovački primjer svjedoči suprotno – u Dubrovniku su oporučiteljice činile većinu.²¹ Razlog tome vjerojatno je bila mogućnost oporučnoga raspolaganja svojim mirazom, kojim je do tada gotovo isključivo upravljao njihov suprug i suprugova obitelj.²² Osim toga, budući da su žene u srednjovjekovnim društvima uglavnom bile “izgurane” iz javnoga života te je njihova društvena funkcija, prije svega, bila okrenuta obitelji, oporučni zapis na kraju života za njih je predstavljao i neku vrstu javne potvrde postojanja i mogućnost (više ili manje slobodnoga) raspolaganja svojom imovinom.²³ Ipak, zanimljivo je primijetiti da je unutar korpusa proučavanih oporuka među oporučiteljicama broj plemenitih iznosio svega 21,33 %. S jedne strane, većinski udio neplemenitih oporučiteljica razumljiv je jer su žene nižih staleža imale “veću slobodu” javnoga djelovanja nego što je to bio slučaj s dubrovačkim vladikama.²⁴ No, s druge strane, možda bi ipak trebalo očekivati bar nešto veći udio plemićkih oporuka jer upravo su putem ovakvih legata vladike mogle napokon iskazati svoju volju,²⁵ a i slična istraživanja u drugim istočnojadranskim komunama pokazuju da je udio plemkinja bio gotovo dvostruko veći.²⁶

S druge strane, zanimljivo je primijetiti da je unutar strukture oporučitelja plemstvo činilo između 35 % i 45 %, iako su u ovome razdoblju upravo pripadnici plemstva činili gospodarsku i imovinsku okosnicu dubrovačkoga društva.²⁷ Isto-

²¹ O tome svjedoče i istraživanja Zorana Ladića (Ladić, *Oporučni legati*, 18.; Zoran Ladić, *Urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies pro remedio animae* (doktorska disertacija, Central European University, 2002.), *passim*), a s druge strane i dubrovačke oporuke iz 1348. godine odražavaju prevagu oporučiteljica (Gordan Ravančić, *Crna smrt u Dubrovniku 1348. - 1349. Srednjovjekovni grad i doživljaj epidemije*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2006., 150.). Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 1295. g., 19 m/22 f (41), 1296. g., 11 m/15 f (26), 1325. g., 11 m/21 f (38), 1326. g., 10 m/17 f (27). Međutim, budući da se radi samo o analizi uzorka iz ukupnoga fonda sačuvanih oporuka, valja ostaviti prostora za buduću eventualnu korekciju ovih zaključaka o brojnosti oporučitelja i oporučiteljica.

²² *Statut grada Dubrovnika*, knj. IV. g. 1.

²³ Vidjeti: “Wills” u: *Women and gender in medieval Europe: an Encyclopedia*, ur. Margaret Schaus, (New York: Taylor & Francis Group, 2006.), 838.

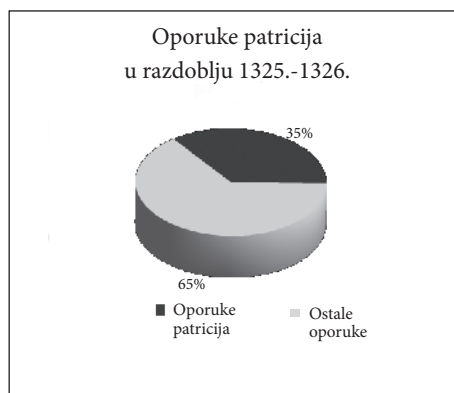
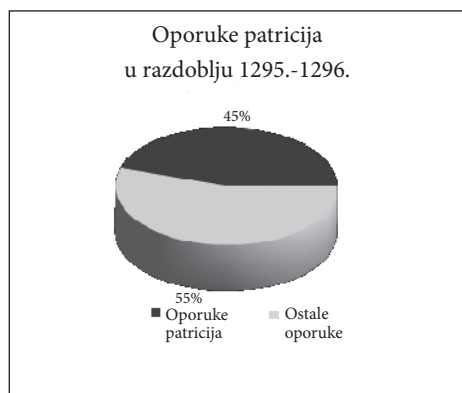
²⁴ Vidjeti npr: Zrinka Nikolić, “Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku”, *Otium* 4/1 – 2, (1996.): 77 – 79.; Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1994.), 119. Udio i utjecaj žena u gospodarstvu onovremenoga Dubrovnika detaljno je obradila Dušanka Dinić Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, (Beograd: SANU, 1974.), 2 – 60.

Ipak, važno je naglasiti da se položaj žene ponešto mijenjao te je tijekom 13. stoljeća bio nešto bolji nego što je to kasnije bio slučaj. O tome detaljnije vijdeti: Janeković Römer, *Rod i grad*, *passim*.

²⁵ Janeković Römer, *Rod i grad*, 91.

²⁶ Ladić, *Oporučni legati*, 18. Ipak, budući da se radi tek o analizi uzorka iz ukupnoga fonda sačuvanih oporuka, valja ostaviti prostora za buduću eventualnu korekciju ovih zaključaka o brojnosti plemenitih i neplemenitih oporučiteljica.

²⁷ Grafikonu su načinjeni na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3. Svezak 2 djelomično je objavio Josip

vrсни materijal iz drugih dalmatinskih gradova pokazao je da je udio plemstva u sačuvanim oporučnim zapisima u osnovi bio vrlo sličan.²⁸ Istovremeno, zanimljivo je pripomenuti da plemstvo u Dubrovniku, prema najnovijim istraživanjima, oko 1300. godine predstavlja gotovo identičan udio u ukupnome stanovništvu Grada²⁹ te da upravo u prvoj polovici 14. stoljeća taj vlasteoski sloj uspijeva prigrabiti svu upravnu i zakonodavnu vlast.³⁰ S druge strane, važno je pripomenuti da su bilježnički (notarski) navodi identifikacijskih oznaka oporučitelja u svim istočnojadranskim gradskim zajednicama krajnje neujednačeni³¹ te se imena pojedinih vlasteoskih rodova i *casata* različito navode u sačuvanim oporukama; redovito bez posebnoga navođenja da se radi o oporuci plemića ili plemkinje. Razlozi takvoga nenavođenja plemenitoga statusa vjerojatno leže u činjenici da

Lučić u: Spisi dubrovačke kancelarije, sv. 4., 255 - 351. Apsolutni brojevi za ove grafikone su: za razdoblje 1295. - 1296. 30/37, a za razdoblje 1325. - 1326. 23/42.

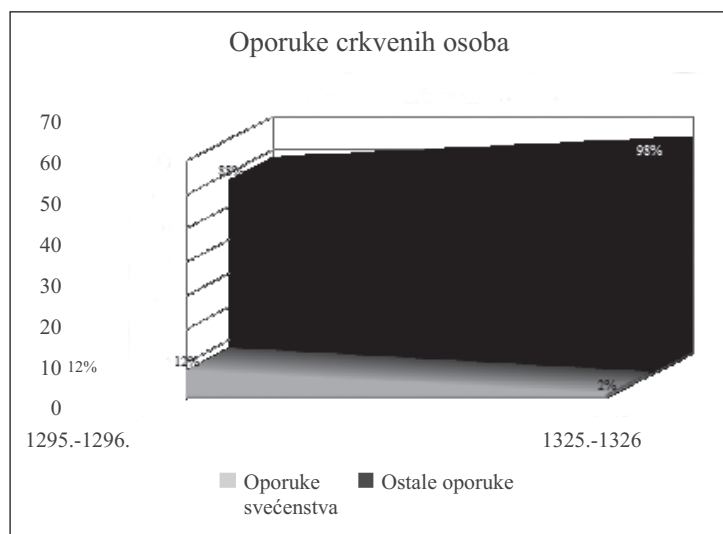
²⁸ Vidjeti: Ladić, *Oporučni legati*, 18.; Isti, "Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila" u: *Humanitas et litterae ad honorem Franjo Šanjek*, ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković, (Zagreb: Dominikanska naklada Istina – Kršćanska sadašnjost, 2009.), 349. - 350.

²⁹ Na ovome mjestu zahvaljujem prof. dr. sc. Nenadu Vekariću koji mi je nesebično dao na uvid dio rezultata svojih istraživanja za još neobjavljenu knjigu *Dubrovački vlasteoski rodovi* (knj. 1) prema kojima oko 1300. godine dubrovački patricijat broji nekih 1673 osoba, a budući da Dubrovnik tada vjerojatno ima oko 3500 stanovnika, udio plemstva bio je i veći od 45 %.

³⁰ Općenito o problematici proučavanja plemstva u dalmatinskim gradovima vidjeti npr.: Serđo Dokoza, "Problematika proučavanja dalmatinskoga plemstva u srednjem vijeku", *Povijesni prilozi* 35, (2008.): 25. - 42., a posebice glede dubrovačkoga plemstva: Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačkavlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, (Zagreb — Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.), passim; Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine. Dubrovački vlasteoski klanovi*, (Zagreb — Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009.), passim. S druge strane, važno je pripomenuti da za ovako rana razdoblja ne postoje neka detaljnija demografska istraživanja stanovništva dalmatinskih komunalnih društava. Ipak, neke procjene broja stanovnika ovih gradova mogu se naći u literaturi. Vidjeti npr.: Tomislav Raukar, "Komunalna društva u Dalmaciji u XIV. stoljeću", *Historijski zbornik* 33. - 34., (1980.-1981.): 154 - 159.

³¹ Zoran Ladić, "Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča u zrcalu oporuka i kodicila" u: *Humanitas et litterae ad honorem Franjo Šanjek*, ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković, (Zagreb: Dominikanska naklada Istina – Kršćanska sadašnjost, 2009.), 349.

ove oporuke datiraju iz razdoblja prije tzv. “zatvaranja Velikoga vijeća”, tj. prije no što se i zakonski formalizirao vlasteoski status dubrovačkih vlasteoskih obitelji.³²

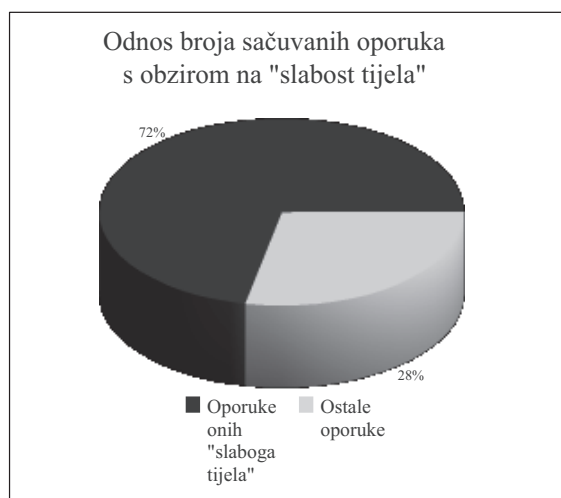
No, jednako tako zanimljivo je uočiti da je i broj oporuka crkvenih osoba činio iznenađujuće malen udio u sačuvanim oporukama iz ovoga razdoblja. Kao što svjedoči priloženi grafikon, udio ovih crkvenih oporuka bio je krajem 13. stoljeća svega 12 %, da bi u prvoj polovici 14. stoljeća opao na svega 2 %.³³ Uz ovakvu statistiku valja pripomenuti da čak i u doba velike i strašne Crne smrti 1348. godine dubrovačko svećenstvo nije mnogo pisalo oporuke — sačuvano je svega sedam svećeničkih oporuka u korpusu od preko tristo oporuka iz te godine (tj. nekih 2,25 %).³⁴ Stanje ovako malena udjela svećeničkih oporuka u biti ni ne treba previše čuditi — pogotovo ako se uzme u obzir da je ulazak u Crkvu za većinu pristupnika značio barem načelno odricanje od zemaljskih dobara, koja onda na kraju životnoga puta i nisu mogli dijeliti. No, jednako tako, glede ovih svećeničkih oporuka zanimljivo je (s obzirom na vremenski luk) uočiti očigledan pad njihova udjela u ukupnome broju sačuvanih oporuka. Razloge takvoj distribuciji oporučitelja svećeničke provenijencije možda bismo mogli tražiti i u udjelu svećenstva u ukupnome broju dubrovačkoga stanovništva, no za takva istraživanja, nažalost, zasad nema dovoljno podataka.

³² O “zatvaranju vijeća” vidjeti npr.: Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode*, 61 – 68; Vekarić, *Nevidljive pukotine*

³³ Grafikon je načinjen na osnovi oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3. Svezak 2 djelomično je objavio Josip Lučić u: *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 4., 255 - 351. Apsolutni brojevi iznose: za razdoblje 1295. - 1296. godine 8/58, a za razdoblje 1325. - 1326. godine 1/64.

³⁴ Gordan Ravančić, “Svećenstvo i Crkva u dubrovačkim oporukama iz 1348. godine” u: *Humanitas et litterae ad honorem Franjo Šanjek*, ur. Lovorka Čoralčić i Slavko Slišković, (Zagreb: Dominikanska naklada Istina – Kršćanska sadašnjost, 2009.), 201.

Razlozi pisanja ovih sačuvanih oporuka, kao što se vidi iz priloženoga grafikona,³⁵ pretežno su bili strah od smrti uslijed oslabljenoga tijela, tj. bolesti, (*infirmitas corporis*). Za razliku od nekih oporuka iz kasnijih stoljeća³⁶ dubrovački oporučitelji i oporučiteljice u ovim proučavanim oporukama nisu navodili razloge slabosti koja ih je “bacila u postelju”. No, ne treba previše čuditi jer običnome čovjeku u srednjemu vijeku poznavanje medicinskih razloga nečije slabosti uopće nije bilo važno - osim u izuzetnim slučajevima kao što su bile velike epidemije, a i tada se na to većinom gledalo kao na Božju volju.³⁷ Ako se pogleda na rodnu distribuciju, među oporučiteljima koji su pisali oporuke zbog “slabosti tijela” može se uočiti lagana prevaga žena (54,25 %), što se ne podudara sa sličnim istraživanjima na istočnoj jadranskoj obali.³⁸ No, s druge strane, ovakva distribucija dubrovačkih oporuka sasvim je razumljiva ako se uzme u obzir da su oporučiteljice ionako činile većinu u ukupnome korpusu sačuvanih oporuka. Ostali razlozi pisanja oporuka mogli su biti vrlo različiti – od odlaska na neizvjesno putovanje do ulaska u samostansku zajednicu ili pak ulaska u kakvu rizičnu službu, no dubrovački oporučitelji i oporučiteljice najčešće nisu eksplicitno navodili što ih je ponukalo da sastave oporuku i tako na papir stave svoju (pretpostavimo) posljednju volju.³⁹

³⁵ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 90/41. Grafikon je načinjen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

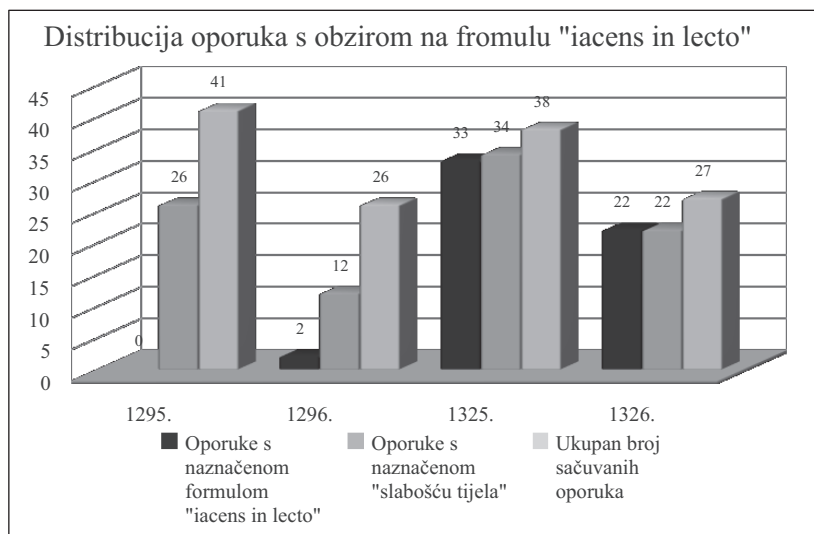
³⁶ Vidjeti npr.: Ladić, *Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča*, 358. - 359.

³⁷ Ravančić, *Crna smrt*, 204 – 207; Gordan Ravančić, “Historiografija o epidemiji Crne smrti s polovice 14. stoljeća”, *Povijesni prilozi* 33, (2007.): 201 - 203.

³⁸ Ladić, *Neki aspekti kasnosrednjovjekovne društvene i religiozne povijesti Poreča*, 358. – 359.; Isti, “O razlozima sastavljana kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporuka” u: *Raukarov zbornik – Zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak, (Zagreb: FF Press, 2005.).

³⁹ O tome vidjeti: Ladić, *O razlozima sastavljana kasnosrednjovjekovnih dalmatinskih oporuka*, 618 – 620.; Isti, *Opućni legati*, 22 - 23.

Međutim, upravo ovo navođenje razloga nastanka oporuke može dodatno ukazati na razvoj forme i korištenih formula prilikom sastavljanja bilježničkih oporuka u srednjovjekovnome Dubrovniku. Naime, budući da je u dubrovačkim oporukama jedini eksplicitno dan razlog sastavljanja oporuke bila bolest, tj. “slabost tijela”, zanimljivo je uočiti kako se uz taj razlog polako u oporuke “uvukla” i jedna formula – *iacens in lecto*. Naime, kako se vidi iz priloženoga grafikona,⁴⁰ taj izričaj – “ležeći u krevetu” u oporukama 13. stoljeća razmjerno je rijedak, no s 14. stoljećem on ulazi gotovo u redovitu uporabu uz navod o bolesti, tj. slabosti oporučiteljice ili oporučitelja. Stoga smatram da nam ustaljivanje korištenja ove formule posredno govori ne samo o tjelesnome stanju osobe koja je sastavljala svoju oporuku nego nam govori i o razvoju forme bilježničke oporuke koja upravo u ovome razdoblju postaje dominantan oblik oporučnoga zapisa, a o čemu je već gore bilo riječi.

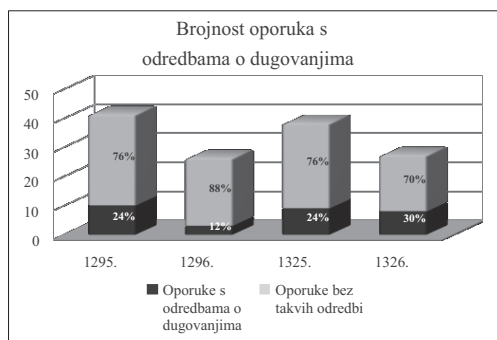
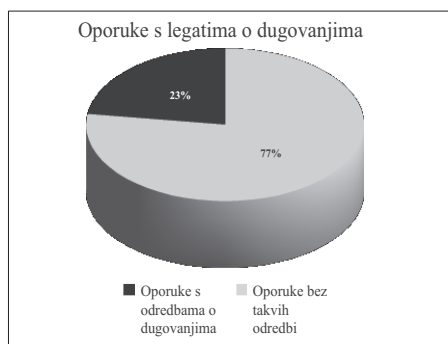
U svakome slučaju, oporučitelji su svojim oporučnim zapisima i legatima željeli na neki način “sравniti račune” s ovim svijetom. Uostalom, oporuka već tada polako postaje gotovo pa obvezatnim dijelom onoga što će se nazivati pripremom za *dobru smrt*.⁴¹ U sklopu tih priprema podmirivanje vlastitih dugova i osiguranje da će se naplatiti vlastite posudbe svakako je predstavljalo važnu stavku. Kao što se vidi iz priloženoga grafikona,⁴² čak je dvadesetak posto oporučitelja i oporučiteljica moralo svoje zemaljske poslove provoditi kraju kroz oporučne

⁴⁰ Apsolutni brojevi naznačeni su u samome grafikonu, koji je nastao na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁴¹ Janeković Römer, *Na razmeđu ovog i onog svijeta*, passim.

⁴² Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose 30/102. Grafikon je načinjen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnom arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

zapise. S druge strane, taj postotak možda i ne mora čuditi jer Dubrovčani upravo u ovome razdoblju proživljavaju jedan od gospodarskih uzleta i širenja brojnih poslova – poglavito u svome slavenskom zaleđu. Jednako tako valja napomenuti da u razdobljima epidemija – kada je smrt mogla vrlo brzo svakome “zakucati na vrata” – taj postotak oporuka s odredbama o dugovanjima mogao je porasti i za više od 10 %.⁴³ No, ako se ova distribucija pogleda u proučavanome vremenskom luku, slika postaje nešto drugačija. Naime, gospodarske djelatnosti (poglavito trgovina) ovisile su o nizu čimbenika od kojih su ratovi i epidemije nesumnjivo negativno utjecali na gospodarski razvoj.⁴⁴ Malen trag tih gibanja može se pratiti u oporučnim zapisima onovremenih Dubrovčana. Kao što se vidi iz priloženoga grafikona, udio takvih oporuka bio je do jedne trećine,⁴⁵ što ne predstavlja poseban odmak od ranijega (ukupnog) pogleda na distribuciju legata o dugovanjima. Međutim, svakome upada u oči smanjen udio takvih legata u 1296. godini, što bi mogao biti direktan odraz velikoga požara u gradu o kojemu govore i dubrovačke kronike,⁴⁶ stoga ovaj grafikon jasno ukazuje kako podaci iz oporuka mogu odražavati ne samo duhovnost oporučitelja nego i neke šire gospodarske i političke procese čitave zajednice.

⁴³ Vidjeti: Ravančić, *Crna smrt*, 157 - 158.

⁴⁴ Pitanje utjecaja rata, gladi i epidemija na gospodarske prilike u našoj historiografiji, nažalost, nije podrobnije analizirano, no na te probleme i moguće smjerove istraživanja posve opravdano ukazao je Tomislav Raukar. Vidjeti: Tomislav Raukar, *Srednjovjekovne ekonomije i hrvatska društva*, (Zagreb: FF Press, 2003.), 33. - 39.

⁴⁵ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 10/31 (1295.), 3/23 (1296.), 9/29 (1325.) i 8/21 (1326.). Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁴⁶ *Annali di Ragusa del magnifico ms. Nicolo di Ragnina*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores*, vol. I., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. 24, (Zagreb: JAZU, 1883.), 223.; *Cronica Ragusina Junii Resii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, ur. Natko Nodilo, u *Scriptores*, vol. II., *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. 25, (Zagreb: JAZU, 1893.), 101.

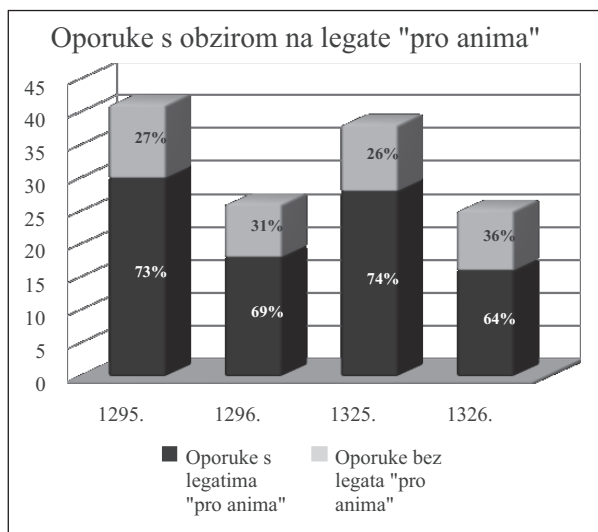

No, važnije od sređivanja zemaljskih poslova je bilo opraštanje od ovoga svijeta i osiguravanje što lakšega prelaska u onostranost. Srednjovjekovni čovjek, duboko uronjen u kršćanski svjetonazor, svakako se brinuo gdje će mu duša čekati ponovno uskrsnuće. Srednjovjekovni “izum” čistilišta svakako je običnome čovjeku olakšao težnje za vječnim životom bližim Stvoritelju, no na tome putu do Sudnjeg dana i ponovnoga uskrsnuća moglo je biti mnogo prepreka, stoga srednjovjekovni Dubrovčani uglavnom nisu štedjeli novca i darova onim institucijama i osobama koje su im taj prijelaz mogle učiniti lagodnijim. No, takva darovanja Crkvi u jednome su trenutku postala ozbiljan problem za čitavu zajednicu te su ih dubrovačke vlasti čak statutarno pokušale svesti u neke “razumne okvire” ograničivši oporučne legate Crkvi na jednu četvrtinu ukupne vrijednosti dobara oporučitelja.⁴⁷ No, bez obzira na ta ograničenja darovanja Crkvi i crkvenim osobama ona su i dalje bila (ukupno gledano) izdašna. Tako su neki davali velike svote za služenje brojnih misa za spas vlastite duše, a broj tih misa mogao je iznositi čak i tisuću pa i više. Ipak, broj takvih izdašnih darovanja za služenje misa unutar proučavanoga uzorka nije tako velik — od analizirane 132 oporuke samo su 23 sadržavale odredbe za služenje tisuću i više misa.⁴⁸ Nije začuđujuće da su takvi legati “široke

⁴⁷ O tome vidjeti odredbe u statutu: *Statut grada Dubrovnika*, knj. 4, g. 17., 59., 80.

⁴⁸ *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 4., 256 – 257 (*Nicoleta filia Pasque de Volcasii*), 257 – 258 (*Maria uxor condam Andree de Gayslauo*), 258 – 259 (*Sauinus de Bonda*), 262. – 263. (*Desaça uxor Sersi*), 263 – 264 (*Tisa uxor Domagne de Stepi*), 266 (*Rade uxor Marini Rubei*), 267 – 269 (*clericus Rosinus Balislaue*), 274 – 275 (*Pasqua de Cereua*), 275 – 276 (*Anna uxoe Junii de Sorgo*), 280 – 281 (*Junius de Crossio*), 287 (*Triphon de Georgio*), 289 – 290 (*Stanisla uxor quondam petri de Scariço*), 291 (*Gayslaur filia Vitalis de Baraba*), 293 – 294 (*Theodorata filia Theodori Triphonis*), 295 – 296 (*Slava quondam Marini de Binçole*); *Testamenta de notaria*, sv. 3., fol. 7. (*Obrada de Lutiça*), 9' (*Helena vxor Marini de Zrieua*), 12 – 12' (*Mile de Sancto Angelo*), 12' – 13 (*Mencius condam Mathie de Mencio*), 16' (*Maria vxor Marini Iunii de Sorgo*), 19' (*Bella uxor condam Nale de Sorento*), 20' – 21 (*Schimosia uxor condam Binçole*). O takvim legatima vidjeti i: Ladić, *Oporučni legati*, 24 – 25.

ruke” uglavnom dolazili od strane plemića i plemkinja, no zanimljivo je primijetiti da su među njima glavninu činile oporučiteljice (oko 74 %), što jasno svjedoči o većoj pobožnosti ženske populacije. Ipak, kao što svjedoči priloženi grafikon,⁴⁹ nisu svi oporučitelji ostavljali legate za služenje misa iako veći dio jest.

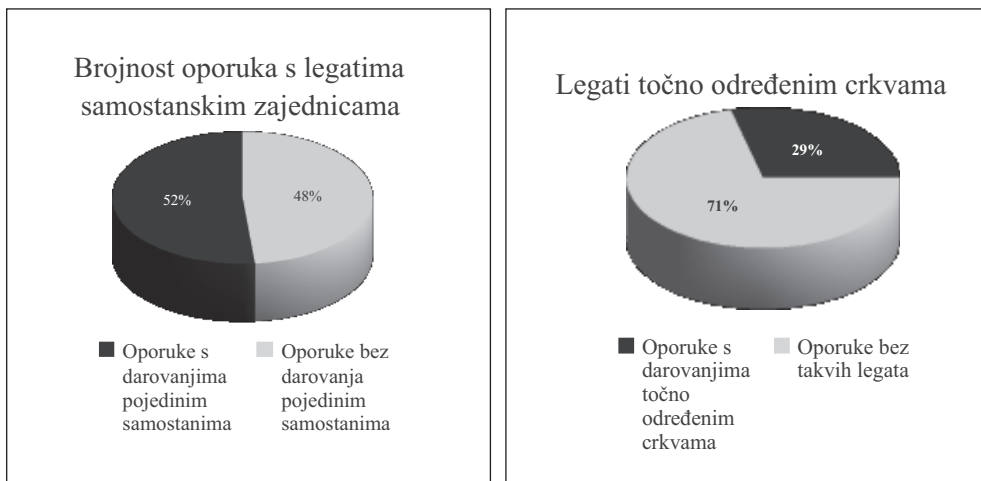
Legati za služenje misa redovito su bili vrsta darovanja u sklopu tzv. legata *pro anima*, koji su relativno dobro obrađeni u našoj historiografiji.⁵⁰ Općenito govoreći, ovakvi legati odražavali su pobožnost stanovništva i većina dosadašnjih istraživanja oporuka koje sadržavaju taj tip legata išla je u tome smjeru, stoga, analiza legata *pro anima* jasno ukazuje na visok stupanj pobožnosti onovremenoga dubrovačkog društva jer je u sačuvanim oporukama oko 70 % njih redovito sadržavalo legate *pro anima*. U sklopu analize legata *pro anima* istraživače su zaokupljali različiti segmenti takvih darovanja – od spolne strukture darovatelja do kvalitativne analize darovanih predmeta,⁵¹ a posebno zanimljivom pokazala se različitost darovanih predmeta u pojedinim gradskim zajednicama jer se tu moglo naći uistinu svakakvih legata od prehrambenih namirnica preko odjeće pa sve do vrijednih liturgijskih predmeta.⁵²

⁴⁹ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose 56/76. Grafikon je načinjen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3. Imajući u vidu ovakvu distribuciju oporuka glede legata za služenje misa, zanimljivo je primijetiti da su omjeri bile u potpunosti identični i 1348. godine kada je harala epidemija Crne smrti, iako bi se možda očekivalo da će tijekom epidemije ova vrsta oporučnih davanja porasti. No, s druge strane, u doba Crne smrti legati za služenje misa ponekad bi iznosili i više tisuća takvih misa, što posredno svjedoči i o porastu pobožnosti uzrokovanome velikim strahom od brze i iznenadne smrti. Vidjeti: Ravančić, *Crna smrt*, 165.

⁵⁰ O tome vidjeti: Ladić, *Oporučni legati*, passim; Ladić, *Urban last wills*, 213 – 229 i 264 - 270.

⁵¹ Ladić, *Oporučni legati*, passim.

⁵² Ladić, *Legati kasnosrednjovjekovnih (...)*, 10., 15- 17, 22 - 23.

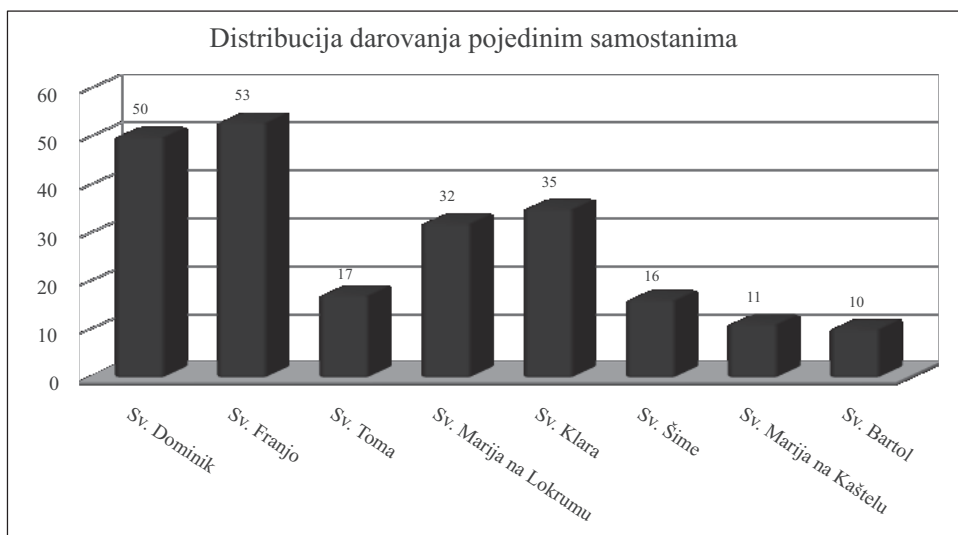
Kao što se vidi iz priloženih grafikona,⁵³ primatelji ovih *pro anima* darova najčešće su bile različite crkvene institucije i to prije svega samostani. Zanimljivo je primijetiti da su samostanske zajednice očigledno bile “interesantnije” srednjovjekovnim Dubrovčanima zabrinutima za sudbinu vlastite duše, no to i nije tako čudno ako se pretpostavi da su računali da u samostanu ima više osoba koje bi mogle moliti za spas duše nego što je to bio slučaj s pojedinim crkvenim objektima. No, u doba epidemije Crne smrti obje vrste darovanja znatno su rasle, pri čemu su darovanja točno određenim crkvama imala mnogo veći porast nego što je to bio slučaj s darovanjima samostanskim zajednicama porast kojih je iznosio svega 16 %.⁵⁴ Razloge ovakve različite distribucije darovanja možda bismo trebali tražiti i u činjenici da je kraj 13. i čitavo 14. stoljeće vrijeme intenzivne gradnje u Dubrovniku. U sklopu tih radova upravo na prijelazu stoljeća dosta se gradilo na samostanskim objektima – poglavito franjevačkom i dominikanskom samostanu, a 1348. godine dubrovačke vlasti donose odluku o gradnji nove crkve Sv. Vlaha te je velik dio onodobnih oporuka u sebi sadržavao darovanja upravo za tu crkvu. Stoga mi se čini da su darovanja crkvenim institucijama osim pobožnosti u sebi sadržavala i odlike osobnih sklonosti prema gradnji i opremanju crkvenih objekata jer ti legati često u sebi sadrže izričaj *pro opere (...) ecclesie*.⁵⁵ Naime, svojim darovima oporučitelji su sudjelovali u ukrašavanju i opremanju crkvenih

⁵³ Grafikoni su napravljeni na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3. Apsolutni brojevi za grafikon o samostanima su 68/64, dok su za grafikon o crkvama to 38/94.

⁵⁴ O tome detaljnije: Ravančić, *Svećenstvo i Crkva (...)*, 195. - 196.

⁵⁵ Vidjeti npr: (...) *Item fratribus minoribus pro opere ecclesie yperperos quinquaginta (...)*, *Spisi dubrovačke kancelarije*, sv. 4., 278.; (...) *Item uolo et iubeo quod dentur fratribus minoribus yperperos centum pro opere expsendendi ecclesie ipsorum fratrum (...)*, (TN, sv. 3, fol. 8); (...) *Item uolo quod dentur fratribus predicatoribus yperperos yperperos XX pro opere expsendendi ipsorum ecclesie (...)*, (TN, sv. 3, fol. 9v); (...) *Item dimito fratribus minoribus de incertis pro opere ecclesie yperperos VII (...)*, (TN, sv. 3, fol. 10v) itd.

objekata, a time su i osiguravali rad Crkve, tj. pojedinoga crkvenog reda kojemu su ostavljali sredstva. Osim toga, oporučitelji su nerijetko željeli da njihova tijela budu sahranjena unutar pojedinih samostana pa je ispunjenje takve želje podrazumijevalo i nekakav dar samostanskoj zajednici.⁵⁶

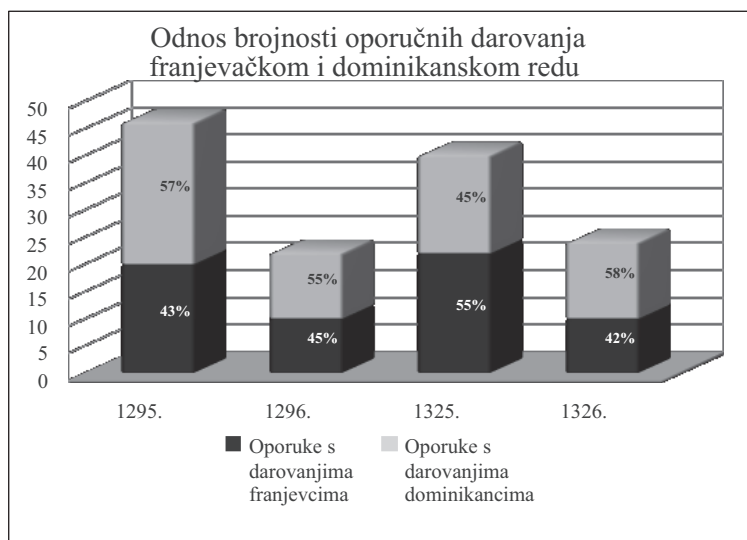
Unutar korpusa oporuka koje sadrže legate za samostanske zajednice očigledno je da su dominikanski i franjevački samostan bili najzastupljeniji recipijenti.⁵⁷ Za njima su "slijedili" ženski samostan Sv. Klare (poznate dubrovačke *puncijele*) i benediktinski samostan Sv. Marije na Lokrumu, dok su svi drugi samostani dobivali manji broj legata. Razloge takve distribucije prije svega trebamo tražiti u činjenici da se tu radilo i o najbrojnim dubrovačkim samostanima pa je logično da su dobivali velik dio legata za spas duše pokojnika.⁵⁸ Osim toga, i drugdje u Europi upravo su prosjački redovi od 13. stoljeća bili oni koji su u oporučnim legatima *pro anima* bili redovito favorizirani.⁵⁹ Ipak, na osnovi gornjega grafikona reklo bi se da su franjevci bili malčice češće darivani od dominikanaca.

⁵⁶ O pitanju odredbi o ukopu bit će riječi nešto kasnije.

⁵⁷ Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3. Apsolutni brojevi naznačeni su u samome grafikonu.

⁵⁸ U oporukama se sporadično navodi i samostan Sv. Andrije *a Pellago*, Sv. Jakova na Višnjici, samostan *Peclina* te franjevački samostan na Daksi kao i još neki. Međutim, budući da je broj darovanja ovim samostanima bio malen, nisu uzeti u obzir prilikom analize distribucije darovanja pojedinim samostanskim zajednicama.

⁵⁹ Ladić, *Oporučni legati*, 27.

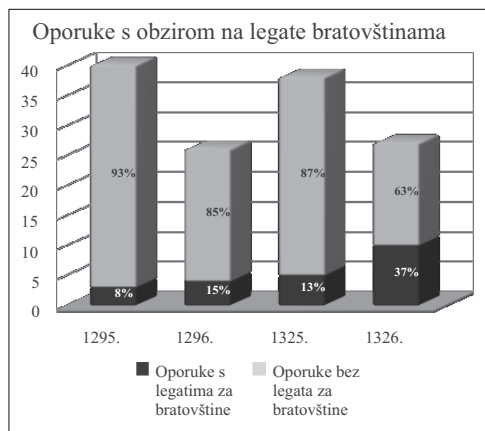
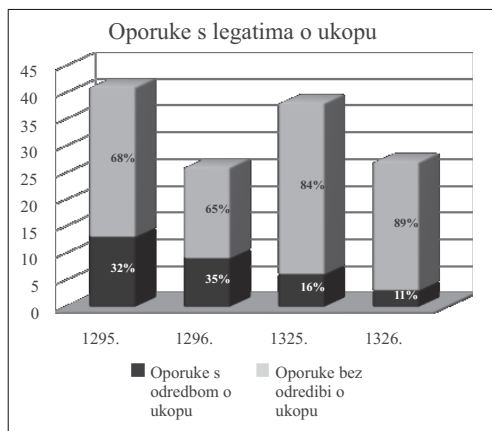
No, ako se detaljnije “zaviri” u distribuciju legata samostanima koji su bili najviše darivani, može se uočiti odraz društvenih gibanja u vremenskoj luku. Naime, kao što je vidljivo iz dolje priloženoga grafikona,⁶⁰ prema odnosu darivanja franjevcima i dominikancima unutar jedne godine čini se da su potonji bili nešto češće darivani među Dubrovčanima,⁶¹ što se razlikuje od podataka dobivenih iz zbirnoga pogleda na ova darivanja. Razlozi takve distribucije i različitosti od “ukupnoga pogleda” možda leže i u činjenici da su dominikanci bili *fratres predicatorum*, tj. propovjednici pa se činilo da njihove riječi mogu “brže stići do ušiju Svevišnjega”. Situacija u drugim europskim i dalmatinskim gradovima varirala je u korist jednih, tj. drugih – vjerojatno u zavisnosti od sklonosti svake pojedine zajednice.⁶² Ipak, u 1325. godini može se uočiti maleni “odmak” od ovoga pravila jer je te godine prevaga u oporučnim darovima bila na franjevačkoj strani, što se odražava i na ukupnu brojnost legata franjevcima unutar četiri analizirane godine (što je vidljivo i iz prethodnog grafikona). Iako razloge takvoga jednogodišnjega “izuzetka” u osnovi možemo samo predmijevati, ipak možda mogu ponuditi kakvo-takvo objašnjenje. Naime, još od 1317. godine započela je intenzivna gradnja franjevačkoga samostana u gradu, a 1326. godine obilježavalo se stotinu godina od smrti Sv. Franje Asiškoga pa su Dubrovčani možda u 1325. godini izdašnije darivali franjevački red s ciljem da se započeta gradnja što prije okonča.

⁶⁰ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 20f/26d (1295.), 10f/12d (1296.), 22f/18d (1325.), 10f/14d (1326.). Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnom arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁶¹ Izuzetak čini 1348. godina kada su darovanja dominikanskom redu bila višestruko veća nego bilo kojoj drugoj samostanskoj zajednici u Dubrovniku. Vidjeti: Ravančić, *Svećenstvo i Crkva ...*, 196.

⁶² Ladić, *Oporučni legati*, 27.

Ono što je dodatno poticalo oporučiteljice i oporučitelje da daruju pojedine samostane jest njihova osobita želja da budu ukopani u samostanskome prostoru. Upravo kroz tu želju može se jasno vidjeti da je srednjovjekovnim Dubrovčanima dominikanski samostan bio draže mjesto “vječnoga počinka”. Tako je u proučavanim oporukama iz razdoblja od 1295. do 1296. godine svega jedna oporučiteljica (Slava, žena Milobratova iz Luke) kao mjesto svoga posljednjeg počivališta izabrala franjevačku crkvu,⁶³ dok se za dominikance odlučilo čak njih šestoro.⁶⁴

Općenito, kada se pogleda distribucija legata glede odredbi za posljednji ispraćaj i ukop također se može uočiti stanovita mijena u s kraja 13. prema 14. stoljeću. Naime, kao što je vidljivo iz priloženoga grafikona,⁶⁵ udio onih koji su u svoju oporuku stavljali takve odredbe bio je brojniji u 13. stoljeću. U prvoj polovici 14. stoljeća taj se udio i više nego prepolovio. Razloge takvoj distribuciji vjerojatno ne treba tražiti samo u duhovnosti onovremenih Dubrovčana nego i u boljoj društvenoj organizaciji po pitanju karitativnosti, tj. brige oko posljednjega ispraćaja svakoga pojedinog pripadnika zajednice. Naime, upravo s 14. stoljećem porast će broj bratovština u Dubrovniku, a njihove aktivnosti svakako su obuhvaćale i brigu o preminulom bratimu i njegovoj obitelji.⁶⁶ Stoga je zanimljivo primijetiti

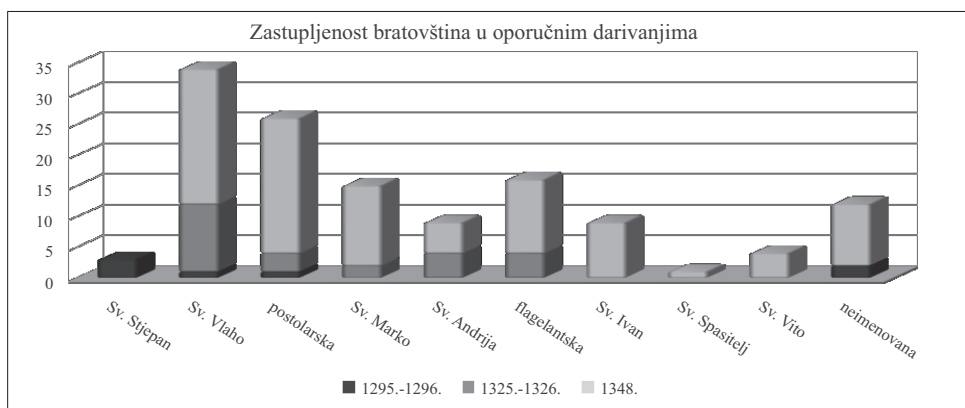
⁶³ *Spisi dubrovačke kancelarije, sv. 4., 296 – 297 (Testamentum Slaue uxoris Milobrati): (...)* Item eligo meam sepulturam apud fratres minores (...).

⁶⁴ Isto, 262 (*Tisa uxor quondam Marini de Cereva*), 267 (*clericus Rosinus Balislaue*), 283 – 284 (*magister Ghirardus de Placencia speciarius*), 291. (*Mire de Picineco religiosa*), 295 – 296 (*Slava quondam Marini de Binčole*), 297 – 298. (*Gayslaue uxor Petri de Mauressia*).

⁶⁵ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose 13/28 (1295.), 9/17 (1296.), 6/32 (1325.) i 3/24 (1326.). Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁶⁶ Vinko Foretić, “Dubrovačke bratovštine,” *Časopis za hrvatsku povijest* 1-2 (1943.): 16-33; Kosta Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj*, (Zagreb: JAZU, 1899.), passim; Ladić, *Oporučni legati*, 26; John Henderson, “The Flagellant Movement and Flagellant Confraternities in Central Italy, 1260 - 1400,” *Studies in Church History* 15 (1978.): 158.

kako - upravo u razdoblju kada u oporukama opada broj legata vezanih za ukop oporučitelja - istovremeno raste udio oporučnih darivanja za bratovštine⁶⁷ iz čega se jasno zrcali, s jedne strane, karitativna uloga bratovštine u trenutku smrti pojedinoga bratima, a s druge strane blaga mijena u brizi za vlastiti vječni pokoj koja s pojedinca prelazi na širu zajednicu – konkretno bratovštinu.⁶⁸

Jednako tako i brojnost imenovanih bratovština u proučanim oporukama jasno govori da je s 14. stoljećem došlo do rasta broja bratovština u Dubrovniku. Dok se krajem 13. stoljeća spominju svega tri bratovštine, početkom 14. stoljeća spominje ih se pet da bi ih u oporukama iz 1348. godine bilo već osam.⁶⁹

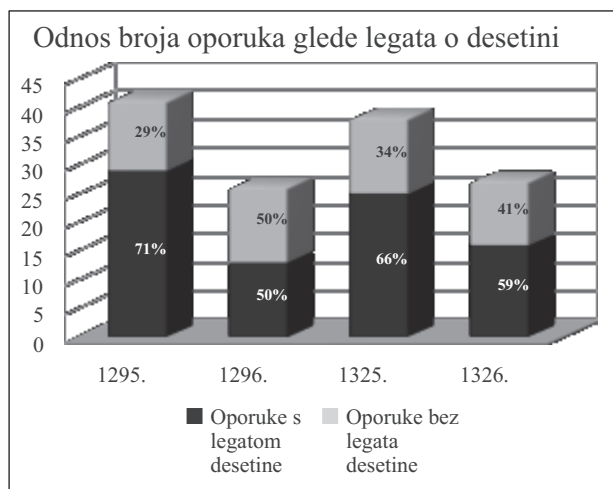
Iz priloženoga grafikona sasvim je jasno da je najpopularnija bratovština u ovoj razdoblju bila ona Sv. Vlaha, a za njom ju je “u stopu slijedila” postolarska bratovština (kasnije posvećena Sv. Krispinu). Jednako se tako jasno vidi da je i flagelantska bratovština bila razmjerno popularna među onovremenim Dubrovčanima kao i zlatarska bratovština posvećena mletačkome zaštitniku Sv. Marku.

⁶⁷ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 3/38 (1295.), 4/22 (1296.), 5/33 (1325.) i 10/17 (1326.). Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁶⁸ Glede darovanja bratovštinama zanimljivo je primijetiti da se 1348. godine, u vrijeme haranja Crne smrti, udio oporuka s legatima bratovštinama nije promijenio, tj. ostao je 19 %, što dodatno govori o stabilnosti karitativne uloge bratovštine. Vidjeti: Ravančić, *Svećenstvo i Crkva*, 197 - 199.

⁶⁹ U razdoblju 1295. - 1296. godine spominju se bratovštine Sv. Stjepana (tri puta), Sv. Vlaha (jedanput) i postolarska bratovština (kasnije Sv. Krispina), a dva puta spominju se neimenovane bratovštine. U razdoblju 1325. - 1326. godine spominju se bratovštine Sv. Vlaha (jedanaest puta), Sv. Andrije (četiri puta), flagelantska bratovština (četiri puta), postolarska bratovština (tri puta) i bratovština Sv. Marka (dva puta). Godine 1348. spominju se bratovštine Sv. Vlaha (22 puta), postolarska (22 puta), Sv. Marka (trinaest puta), flagelantska (dvanaest puta), Sv. Ivana (devet puta), Sv. Andrije (pet puta), Sv. Vite (četiri puta) i Sv. Spasitelja (jednom). Grafikon je načinjen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3, te podataka iz: Ravančić, *Svećenstvo i Crkva*, 199. No, mora se napomenuti da gornji grafikon odražava samo trendove i nikako nije pokazatelj apsolutnih vrijednosti do kojih bi se moglo doći tek analizom svih sačuvanih oporuka iz 13. i 14. stoljeća.

Tek polovicom 14. stoljeća postaje popularna još jedna strukovna bratovština – kovačka posvećena Sv. Ivanu. Ovakva distribucija darovanja - u kojoj su bratovštine Sv. Vlaha, Sv. Marka te postolarska i flagelantska bratovština bile najpopularnije - ne treba previše čuditi jer se tu radilo o jednoj od najstarijih dubrovačkih bratovština,⁷⁰ a činjenica da je jedna od njih bila posvećena i gradskome patronu samo je mogla doprinijeti popularnosti, a time i količini oporučnih darovanja toj bratovštini.

Nadalje, još jedan od legata – koji također nije ulazio u sklop onih *pro anima* – ukazuje na pobožnost onovremenih ljudi, osobnu prožetost kršćanskom vjerom i povezanost s Crkvom. Naime, radi se o crkvenoj desetini, koja se u Dubrovniku u pravilu nije plaćala.⁷¹ Ali, bez obzira na izostanak te obveze, kao što se vidi u priloženome grafikonu,⁷² redovito je više od polovice oporuka sadržavalo takve legate.⁷³ No, za bilo kakve preciznije zaključke o distribuciji ove vrste legata trebalo bi

⁷⁰ Foretić, *Dubrovačke bratovštine*, passim. Valja napomenuti - iako Foretić navodi ove bratovštine kao neke od najstarijih, o njima se još uvijek ne zna mnogo - tako da brojna pitanja vezana uz djelatnost bratovština (poglavito u 14. stojeću) još uvijek ostaju otvorena.

⁷¹ Valja napomenuti da pitanje desetine u srednjovjekovnome Dubrovniku do danas nije u potpunosti obrađeno. Iako prevladava mišljenje da se u Dubrovniku desetina nije plaćala (Kosta Vojnović, "Crkva i država u dubrovačkoj republici – prvi dio" *Rad JAZU*, 119., (1893.): 37), mislim da ta konstatacija u potpunosti ne stoji jer je legat *decima et primicia* gotovo redovit u srednjovjekovnim dubrovačkim oporukama.

⁷² Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 29/12 (1295.), 13/13 (1296.), 25/13 (1325.) i 16/11 (1326.). Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁷³ Valja napomenuti da je 1348. godine u vrijeme haranja epidemije Crne smrti ovaj omjer bio znatno "uzdrman" jer te godine svega je 27 % sačuvanih oporuka sadržavalo odredbe o darivanju desetine. Razlog takvoj distribuciji vjerojatno je velika žurba i strah s kojima su se dubrovački oporučitelji iznenada sućelili. Vidjeti: Ravančić, *Svećenstvo i Crkva (...)*, 189.

provesti detaljnija istraživanja ne samo na uzorku nego na čitavome sačuvanom fondu dubrovačkih oporuka iz ovoga razdoblja.

No, legati koji su zasigurno “pomagali” oporučitelju osigurati lagodniji prijelaz u onostranost bili su darovanja siromašnima. U srednjovjekovnim društvima sirotinja je imala svoju pasivnu funkciju primanja milostinje kako bi ostatak društva mogao iskazati svoje kršćansko milosrđe. Osim toga, sirotinja je u srednjemu vijeku često povezivana s likom Krista (*pauperes Christi*)⁷⁴ jer je shvaćanje da su siromasi Kristovi miljenici kojima je obećano Kraljevstvo nebesko bilo čvrsto ukorijenjeno u kršćanskome svijetu. Shodno tome, darivanje siromašnima bila je vrsta iskupljenja za grijeha počinjene tijekom života jer se darivajući siromahe zapravo darivalo Krista.⁷⁵ Kao što se vidi iz priloženoga grafikona,⁷⁶ krajem 13. stoljeća udio takvih darovanja u sačuvanim oporukama kretao se oko jedne trećine, no već u 14. stoljeću taj se udio gotovo prepolovio.⁷⁷ Razlozi ovoga opadanja darovanja siromašnih leže u činjenici da se upravo u ovome razdoblju stvara novi odnos spram siromašnih, koji će tijekom druge polovice 14. stoljeća postajati sve više dominantan. Naime, sve se češće na siromahe počinje gledati kao na bolesne i sakate pa se 1348. godine – u doba haranja velike epidemije – čak mogu naći primjeri progona i fizičkoga maltretiranja prosjaka.⁷⁸ Činjenica je da je taj trend mijene u stavu prema siromasima bio i europski fenomen, što potvrđuju i istraživanja oporučnih darovanja siromašnima u talijanskim gradovima druge polovice 14. stoljeća.⁷⁹

Međutim, čini se da je - bez obzira na ovu društveno-psihološku mijenu, koja se očigledno odrazila i na distribuciju oporučnih legata srednjovjekovnih Dubrovčana - potreba za sigurnošću i možebitnim iskupljenjem za učinjeno “riječju, djelom i propustom” bila jača. Naime, distribucija legata *pro male ablatis* (*pro malto-*

⁷⁴ O ulozi sirotinje u srednjovjekovnim društvima vidjeti npr.: Robert N. Swanson, *Religion and Devotion in Europe, c. 1215. - c. 1515*, (Cambridge — New York: Cambridge University Press, 1995.), 209 – 212; Andrew McCall, *I reietti del Medio Evo*, (Milano: Mursia, 1987.), 101 – 102; Zdenka Janeković Römer, “Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera” u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.), 25 – 32; Zoran Ladić, “Briga za pojedince i grupe na rubu društva u kasnosrednjovjekovnom Zadru” u: *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba*, ur. Tomislav Popić, (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.), 47-48.

⁷⁵ Janeković Römer, *Na razmeđu ovog i onog svijeta*, 8. - 9.

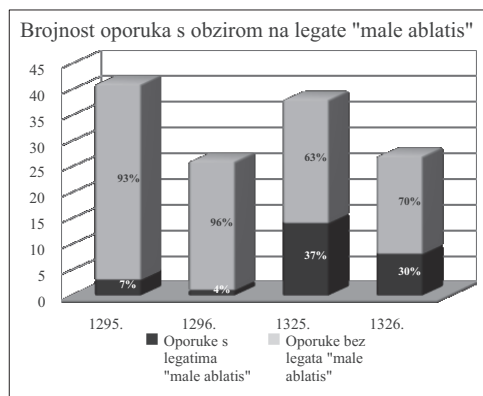
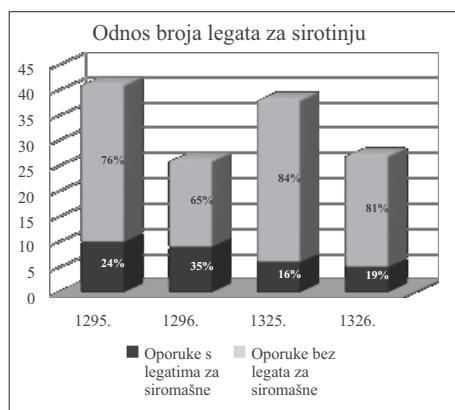
⁷⁶ Apsolutni brojevi za grafikon o distribuciji oporučnih legata za siromašne iznose: 10/31 (1295.), 9/17 (1296.), 6/32 (1325.) i 5/22 (1326.). Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁷⁷ Valja napomenuti da će u doba epidemije 1348. godine udio oporučnih legata za siromašne ponovno “skočiti” gotovo na 40 %. No, razlog tome bit će nagli rast pobožnosti onovremenih Dubrovčana uzrokovano sučeljavanjem s mogućnošću iznenadne i bolne smrti. Vidjeti: Ravančić, *Crna smrt* (...), 168. - 169.

⁷⁸ Swanson, *Religion and Devotion*, 210; Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, (Zagreb: Golden marketing, 1998.), 414 – 415; Cohn Jr., *The Cult of Remembrance*, 67.

⁷⁹ Cohn Jr., *The Cult of Remembrance*, 68 - 69.

letto) jasno ukazuje na rast takvih darovanja u prvoj polovici 14. stoljeća,⁸⁰ upravo u razdoblju kada opadaju darovanja siromasima. Smisao ovih legata velikim je dijelom bio povezan s poslovnim aktivnostima oporučitelja ili oporučiteljice. Naime, dugogodišnje poslovanje dovelo ih je u sumnju da su možda zaboravili kakvu nepravdu pa su se ovakvim legatima željeli iskupiti.⁸¹ Tako se čini kao da je jedna vrsta legata zamijenila drugu jer se sada umjesto sirotinje novac darivao za različite karitativne djelatnosti ili pak za spas duše onih oštećenih, čime se novo iskazivalo kršćansko milosrđe.⁸²

I odnosi unutar obitelji mogu se relativno jasno vidjeti iz oporučnih zapisa onovremenih Dubrovčana. Od 65 oporuka iz 1325. - 1326. godine njih trideset sadrži legate točno određenim rođacima. Kao što priloženi grafikon svjedoči,⁸³ sestre su

⁸⁰ Apsolutni brojevi za ovaj grafikon iznose: 3/38 (1295.), 1/25 (1296.), 14/24 (1325.) i 8/19 (1326.). Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3.

⁸¹ Janeković Römer, *Na razmeđu ovog i onog svijeta*, 7.

⁸² Vidjeti npr.: *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 3, fol. 8 (*Item pro male ablatis yperperos XXV quos teneantur et debeant dare supradicti pitropi mei pro missis per animabus alliorum quorum fuerunt ...*), fol. 15' (*Item dimitto pro male ablatis yperperi X de quibus si debebant prandia pro animabus illorum quorum dicti yperperi fuerunt.*), fol. 17 (... *ex ipso debito quod dentur yperperi C pro male ablatis, que inferius ordinabo. Inprimis yperperi X pro decima et grossum vnum pro primicia, pro missis fratribus minoribus yperperos XXV, fratribus predicatoribus pro missis yperperos X, sacerdotibus ecclesie sancte Marie yperperos X et Bisle sorori mee yperperos X, monasterio pucellarum yperperos V, septem monasteriis ciuitatis yperperos VII, monasteriis extra ciuitatem yperperos III, reclusis yperperos II, presbitero Margarito de Stillo yperperos III.*), fol. 23 (*Et totum residuum de predictis yperperis L detur pro male ablato pro missis.*), 24 (... *et residuum istorum debitorum uolo qod pitropi mei distribuunt pro male ablato*), 27 (... *de quibus uolo quod dentur pro male ablatis yperperi V sacerdotibus pauperibus {pro} missis cantandis ...*), 27' (*Item uolo quod dentur pro male ablatis yperperos XXX ubi pitropis meis melius uisum fuerunt.*).

⁸³ Apsolutni brojevi naznačeni su u samome grafikonu. Grafikon je napravljen na temelju oporuka koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik u fondu Dubrovačka Republika, *Testamenta de notaria*, s. 10-1, sv. 2 i 3. Ipak, valja imati na umu da ovaj grafikon odražava tek trend te da bi za bilo kakvo pouzdanije zaključivanje o konkretnim odnosima u obitelji na temelju oporučnih legata trebalo uzeti u obzir sve sačuvane oporuke koje se čuvaju u Državnome arhivu Dubrovnik. Osim toga, oporučitelji su ostavljali

bile najčešće darivana skupina unutar obitelji, a za njima su slijedile majke, što jasno svjedoči da su onovremeni Dubrovčani i Dubrovčanke najviše oporučno darivali ženske pripadnike svojih obitelji. Ovakva distribucija ne treba nas čuditi jer se trebamo prisjetiti da su upravo oporučiteljice činile većinski dio dubrovačkih testatora u proučavanome razdoblju. Darivani predmeti uglavnom su bili odjeća, nakit, posuđe i slične stvari za osobnu i obiteljsku uporabu, ali vrlo često i novac. Tako je neka Brate darovala svojoj majci kuću, naušnice i sve svoje tkanine, a svojoj teti Margariti darovala je novac.⁸⁴ Slično tomu, neka je Mila svojoj sestri Draginji poklonila plašt, sat i par naušnica.⁸⁵ Jednako tako, i Laurencija, žena Domanje de Gilirica, svojoj je sestri ostavila novac.⁸⁶ Među sačuvanim oporukama ima i primjera da su muškarci darivali svoju rodbinu. Tako je neki Mile darovao svome unuku polovicu svoga vinograda u Župi zajedno s drvenom kućom, a povrh toga darovao je svojoj sestri i njezinim kćerima neki novac.⁸⁷ Slično tomu, Milogost iz Gruža daruje svojoj ženi i sestri novac.⁸⁸ Još se sličnih primjera može naći u sačuvanim oporukama,⁸⁹ no čini se da su muškarci više ostavljali novčana sredstva, dok su ženska darivanja imala neki osobniji kontekst. Osim toga, budući da je onovremene žene zakon uvelike ograničavao u smislu imovinskih odnosa kao i gospodarske djelatnosti, ovakva distribucija legata sasvim je logična jer je oporuka za onovremene žene predstavljala jednu od rijetkih mogućnosti slobodnoga raspolaganja imovinom, o čemu je na početku već bilo riječi.

dio osobnih predmeta i osobama za koje nije podrobnije navedena vrsta povezanosti te je moguće da se tu ne radi samo o prijateljima nego i o rođacima u drugome ili trećemu koljenu. Stoga bi za preciznije rezultate u prvome redu trebalo pokušati rekonstruirati rodbinske veze osoba koje se spominju u izvornoj građi. Dobar put tome predstavljaju istraživanja Nenada Vekarića, *Nevidljive pukotine*, passim.

⁸⁴ (...) *et eciam ipsa domus uolo quod sit predictae matris mee et cercelli mei et pani mei. Item uolo quod habet Margarita amita mea yperperos quatuor.* (TN, sv. 3, fol. 26).

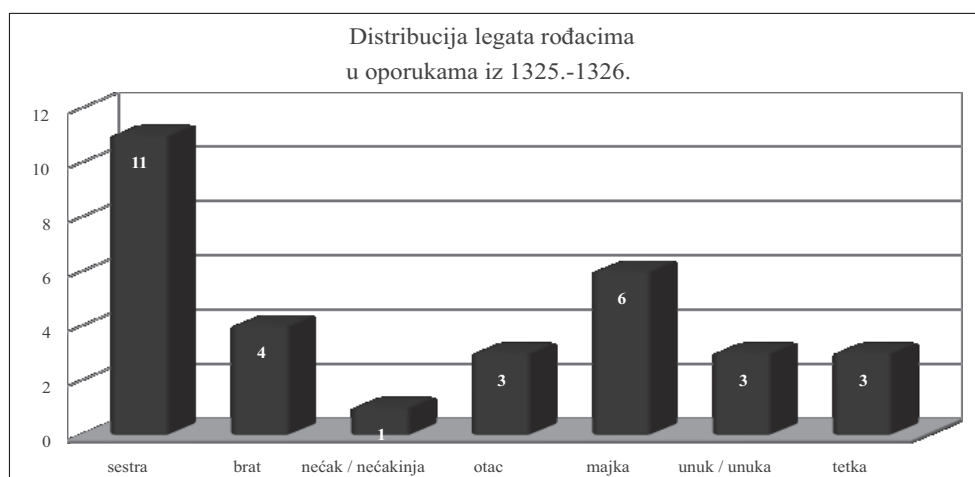
⁸⁵ (...) *Item dimito Dragine sorori mee vnum epitagium, vnum orarium et vnum par de cercellis.* (TN, sv. 3, fol. 30).

⁸⁶ (...) *Item dentur Brate sorori mee grossi VI (...).* (TN, sv. 3, fol. 25).

⁸⁷ (...) *Item uolo quod dentur Marino nepoti meo et Obrato media vinea mea de Breno et domus mea lignaminis possita in teritorio Ually de Gondola (...)* *Item uolo quod vendatur culcitra mea magna et dentur sorori mee yperperi duo et filliabus suis yperperum vnum pro qualibet; item filliabus fratris mei grossi sex pro qualibet (...).* (TN, sv. 3, fol. 12-12').

⁸⁸ (...) *Item dono uxori mee yperperi V. Item Perfche grossi XII et sorori mee grossi XII.* (TN, sv. 3, fol. 14').

⁸⁹ Npr. (...) *Item habeo soldos tres de vinea in Aclade, que vinea confinat cum patre meo, quam possidere debent predictus pater meus et mater mea in uita sua ... et Bisle sorori mee yperperos X (...).* (TN, sv. 3, fol. 17) ...

Iz svega gore izloženoga vidljivo je da oporuke i legati sadržani u njima skrivaju pravo obilje raznolikih informacija o različitom vidu javnoga i privatnoga života srednjovjekovnih ljudi i njihove duhovnosti. Istovremeno, one mogu ukazati i na neke mijene glede mentalnih sklopova i poimanja svijeta, a jednako tako jasno odražavaju gospodarske i druge društvene procese čitave zajednice u kojoj nastaju. Nadam se da sam ovim malenim prilogom ukazao na neke mogućnosti njihova istraživanja i interpretiranja u smislu uporabe kvantitativnih metoda. Naravno, svi rezultati dobiveni ovakvim pristupom u prvom redu odražavaju trendove i ne bi se trebali shvaćati kao apsolutne vrijednosti, barem ne do trenutka kada uspijemo obuhvatiti i analizirati sve sačuvane oporuke koje spremišta Državnoga arhiva Dubrovnik kriju.

Testaments, testators and recipients of bequests in Dubrovnik at the end of the thirteenth and beginning of the fourteenth century

Gordan Ravančić
Croatian Institute of History
Opatička 10
Zagreb
Croatia
e-mail: gordan@isp.hr

Summary

The comparatively large number of surviving testaments written in late thirteenth and early fourteenth century, kept at State Archives in Dubrovnik within the Republic of Dubrovnik archival fund, is an inexhaustible source of research material for historians. Numerous authors have used these sources and, in doing so, applied a variety approaches. It may be said that testaments as private legal documents are among the best sources for study of economic, social, legal, cultural and spiritual life in medieval Dalmatian communes. In this short piece, I hope to demonstrate how a quantitative approach to the study of information contained in the testaments of contemporary Dubrovnik residents may be profitably used to elucidate not just economic and legal facts, but also certain social processes.

The analysis focuses on a small sample of 132 testaments, of the total of over 900, from this period. The examined testaments are from the following years: 1295, 1296, 1325 and 1326. In some of the analyses, data from these testaments were compared with data from testaments recorded in 1348, the year of Black Death in Dubrovnik. While it is obvious that the sample is relatively small when compared with the total number of testaments kept in the Dubrovnik archives, this study has nonetheless revealed certain changes in the distribution of bequests over the examined time period. These results should not be regarded as 'absolute' but they do reflect certain social, economic and organizational trends in the contemporary Dubrovnik communal social system.

Keywords: testaments, Dubrovnik, social history, Middle Ages